

BAZI MEALLER ÇERÇEVESİNDE İSM-İ MEVSÛLLERİN TERCÜME PROBLEMİ

Cemal IŞIK (*)

Öz

Arapça gramer konularının zenginliği ve çeşitliliği, diğer edebî eserlerde hissedildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm meallerinde de açıkça görülmektedir. Bu çalışmada, ism-i mevsûlle-re meallerde verilen mânâ ile yapılan yanlışların/doğruların tespiti, meallerdeki farklılıkların nedenleri açıklanmaya gayret edilecek, bu bağlamda Arapça ve Türkçenin yapısal farklılıklarının hangi zorluklara sebep olduğu ve ne gibi zorlama tercümelere neden olduğu araştırılmaya çalışılacaktır.

İsm-i mevsûllerin, birer mebni/sabit harekeli isim olmaları nedeniyle, gramer kurallarına ne şekilde konu olduğu ve bu değişken yapıya nasıl çözüm bulunacağı incelenecektir. Ayrıca yan cümle oluşturulurken adı geçen isimlerin ana cümle ile nasıl bir bağ oluşturduğu araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meal, Tercüme, Dilbilim, İsim, Bağlaç.

The Translation Problem of Relative Clauses in Accordance With Some Interpretations

Abstract

The richness and diversity of Arabic grammar are seen clearly in translations of Kuran as felt in other literary work. In this work, it is going to try to explain determination of mistakes/corrects of given meaning of relative clauses in translations, the reasons of translation differences, so it is try to searched that structural differences of Arabic and Turkish cause what kind of difficulties and make-up translations.

Because of Relative clauses are unchanging nouns, in what way it is subject to the rules of grammar and how to find a solution to this variable structure are going to be examined. Besides that, it is going to be searched that while creating clauses how do aforementioned nouns create a link with main sentence.

Keywords: Compare, Translate, Linguistics, Noun, Relative Clauses.

*) Yrd. Doç. Dr. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, (e-posta: cemalfakir20@hotmail.com)

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, Arapça indirilmiş ilâhî bir kitaptır. Bunu bizzat Kur'ân-ı Kerim'de görmek mümkündür.¹ Erken dönemlerde büyük ölçüde kaide ve kuralları yerleşmiş olan Arapça, Kur'ân-ı Kerim'in dili olmaya en uygun bir yapıdadır.² Gramerle ilgili ilk kaide-leri Hz. Ali *Sahîfe* veya *Ta'lika*'sında beyan etmiş, Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), *el-Muhtasar* adlı eseri ile onu takip etmiştir.³ Bunu, o dönemden bu güne ulaşan edebî eserlerin yanında, badiyede/çölde yaşayan halkın gündelik hayatında da görmek mümkündür. Hz. Ömer'in Tevbe Sûresinde yanlış okuyuştan kaynaklanan i'râb hatasını düzeltmesi bir bedevî sayesinde olmuştur.⁴ Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim bu gün de geçerli olan ve anlaşılma problemi olmayan Arapça olarak inmiştir.

İslâm tarihi boyunca yazılan dilbilgisi/nahiv kitaplarının çoğunda, kaide ve kurallara Kur'ân-ı Kerim'den örnekler verilmiş ve ayet-i kerimelerle istihâd⁵ edilmiştir. Bu gelenek sadece Arap âlemiyle sınırlı kalmamış bütün İslam milletlerinde tezâhür etmiş ve üzerinde medeniyetler kurulmuş olan Anadolu topraklarında yetişen birçok dilbilimci de adı geçen geleneği sürdürmüştür.⁶ Çünkü onların Arapçaya bakış açıları, dili konuşmaktan öte Kur'ân-ı Kerim'i anlamak ve ilâhî murâdî öğrenmekti.

a. Konunun Sınırları ve Yöntem

Bu çalışma, ism-i mevsullerin Kur'ân-ı Kerim'de geliş şekilleri ile meallerde tercüme yöntemleri ile sınırlı olacaktır. Ayrıca Arapça ve Türkçe gramer ve dil yapıları göz önünde bulundurularak gerekli açıklamalar yapılmaya ve örnek ayetlerin i'râbları verilmeye çalışılacaktır. İsm-i mevsûl, isim kategorisinde olduğundan dolayı önce Kur'ân-ı Kerim'de alabileceği değişik şekiller incelenecek ve meallerde yapılan tercüme ile karşılaştırılacaktır. Mebni/harekesi değişmeyen bir isim olmasından dolayı cümle içinde alacağı şekiller hep takdîri olacaktır. Kaynaklara müracaatla konu detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Araştırmaya konu olacak mealler, başlangıçta bilinen adıyla tanıtıldıktan sonra, konu işlenirken birer rumuzla ifade edilecektir. Bu bağlamda itimat edilen eserler seçilmeye ve

- 1) Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Meârif, Beyrût, 2009, s. 678-679, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça oluşu ile ilgili on bir ayet-i kerime söz konusu edilmiştir. Bunların çoğu sıfat tamlaması şeklinde *Arapça Kur'ân* ifadesi ile gelmiştir.
- 2) Saîd el-Efgânî, *min Târîhi'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, s. 7.
- 3) Fahrüddîn el-Kubâde, "*el-Menhecîyyetu fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*", *Mecelletu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsati'l-'Arabiyye*", 5 ve 6. Sene, IX., Sayı, Halep, s. 98; İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2014, s. 155;
Kızıklı, Zafer, "*Ebu'l-Esved ed-Du'elî'nin Arap Grameri Tarihindeki Yeri ve Önemi*", *Dinî Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2006, C.IX, s. 25.
- 4) el-Efgânî, *age*, s. 9.
- 5) Şahit gösterme.

aralarındaki farklarla, bunların nedenleri ism-i mevsûl kaidesi çerçevesinde belirlenmeye çalışılacaktır.

Konu ile ilgili bilimsel çalışmalar, tarihi seyir içinde yazılmış temel eserlerin tanıtımı araştırma açısından önemlidir. Bu konu sadece Arapça gramerle ilgili değildir, aksine tefsir, tefsir üsûlü ve tarihi açısından da araştırmayı gerektirmektedir.

b. Konunun Tarihçesi

Kur'ân-ı Kerim, fesâhat ve belâgati ile Arap ediplerine meydan okumuş ve bu ta-haddisine karşılık bulamamıştır. Fakat İslâm düşünce hayatında Kur'ân îcâz ve i'cazının etkileri devam etmiştir. O'ndaki derin anlam ve eşsiz lafızların azametini dile getiren kıymetli eserler vücûda getirilmiştir. Bu konuda ilk eser yazan Cahız'dır (ö. 255).⁷ Yazdığı eser *Nazmu'l-Kur'ân*, elde mevcut olmasa da *el-Hayâvan* adlı eserinde bundan söz etmiştir. Bu eserden yararlanarak Muammed b. Zeyd el-Vâsıtî (ö. 306) *İ'câzu'l-Kur'ân* adlı eserini yazmıştır. el-Vâsıtî'nin eseri de tıpkı Câhız'ınki gibi kaybolmuştur. Adı geçen eserden, Abulkâhîr el-Cürçânî (ö. 471)⁸ *Delâilü'l-İ'câz*'nda bahsetmiştir. el-Cürçânî'nin diğer meşhur eseri ise *Esrâru'l-Belâğa*'dır. Daha sonra -Câhız'dan sonra- bu konuda, Vâsıtî Rummânî (ö. 384) *el-İ'câz* adlı eserini yazmıştır. Kâdî Ebu Bekr el-Bakillânî (ö. 403) *İ'câzu'l-Kur'ân* adlı meşhur eseri bu saha ile ilgilidir. Geçtiğimiz yüzyılda yaşayan âlimlerden Muhammed Abduh (1849-1905), Reşit Rıza (1865-1935) eserlerinde Kur'ân-ı Kerim'deki edebî sanatları öne çıkaran yorumlar yapmışlardır. Mustafa Sâdık, er-Rafî (1881-1937) *Târîhu Âdâbi'l-'Arab* adlı eserinde Seyyid Kutub (1906-1966) da *et-Tasvîru'l-Fennî'fî'l-Kur'ân*'nda i'caz ve îcâz konularına değinmişlerdir.⁹

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması konusu hem tefsir hem de dil/nahiv erbabı tarafından tartışılmıştır. Bu konuda Taaddüdü Evcühi'l İ'râbiyye, İhtilâfu'l-İ'râb, Taaddüdü'l-İ'râb, et-Tevcihu'n-Nahviyyu, el-Hilâfu'n-Nahviyyu, et-Tahlîlu'n-Nahvî gibi konunun tartışması ile ilgili eserler yazılmıştır.¹⁰ Mesele çok daha teferruatlı incelenmek istenirse bu kaynaklara müracaat edilebilir.

Sadedine bulunulan konu, ism-i mevsûllere meallerde nasıl mânâ verildiği ile ilgili eskiye dayanmakla birlikte yakın tarihte hızlanan meal-tefsir araştırmaları hakkında önemli kaynaklar mevcuttur. Bunların başında 1960 yılından bu yana yazılan meallerde etkileri

6) Zeynüddîn Muhammed b. Bîr Ali b. İskender el-Birgîvî (929-981), *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahvi*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût, 2010; Muhamed b. Muhammed es-Sunhaciyy b. Âcurrûm, *el-Âcurrûmiyye*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût, 2012.

7) Ebu Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869).

8) 'Abdu'l-Kâhîr b. 'Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürçânî (ö. 471/1079).

9) Subhî es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, Çev. M. Said Şimşek, Kitap Dünyası, Konya, 2008, s. 328-332 (özet).

10) Bkz. Velîd Hüseyin, *Nazariyyetü'n-nahvi'l-'arabiyyi fi da'vi taaddüdi evcui't-tahlili'n-nahviyyi*, Fedâât Yayınları, Amman, 2009.

devam eden Elmalılı Hamdi Yazır ile Hasan Basri Çantay'ın meal çalışmaları gelmektedir.¹¹ Gelişen teknoloji ve kaynaklara kolay erişim sayesinde eski ile yetinilmemekte, meal ve tefsir araştırmalarında daha çok ince ayrıntılara girilmesi gerekmektedir. Başlangıçtan bu yana, sadece Türkiye'de iki yüzden fazla meal yazıldığı tespit edilmektedir.¹² Bu kadar eserin yazıldığı ve daha da yazılmaya devam edileceği belli olan bu konunun daha bilimsel temellere dayanması gerekmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda, tercümelelerde olsun dil öğretiminde olsun dillerin karşılaştırılması ile anadilin önemi üzerinde durulmuştur. Bu ilmi yelpazenin etkisi bu gün daha da artmış, meal çalışmalarında bile dikkate alınmış bulunmaktadır. Bundan dolayı öncelikle Arapça ile Türkçenin dil ailesi ve birbirlerine çevrilirken ne türlü zorlukların çıkacağı önceden tespit edilmesi söz konusudur.¹³

c. Arapça ile Türkçe Dil Aileleri

Dil, Tanımı ve Kökeni: Dil: İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisandır.¹⁴

Sözlerle dış âlemde şekil bulan zihin suretleri, *anlam* adını almaktadır. Anlamın beşeri oluşu karşısında sözler, millidir. Tek bir âmile bağlanamayacak olan dil ayrılıklarını, bu durumun çok mühim bir sonucu saymak gerekir.¹⁵

Bilgegil'e göre, dillerin birbirleriyle ilgilerini araştıran bilgiler, iki ayrı görüş etrafında toplanmaktadır; birinci mektebe bağlı olanlar, dilleri birbirleriyle karşılaştırırken, *kökleri* hareket noktası sayıyorlar; ikinci mektebin temsilcileri ise, gramer şekillerinden yürüyorlar. Gramer esasına göre diller tek heceli (*monosyllabique*) diller, bükümlü (*iltisaki-aglutinant*) diller ve çekimli (*insirafti-a flexion*) diller olarak üçe ayırmışlardır. Türkçe bu grubun bükümlü sınıfına, Arapça ise çekimli sınıfına girmektedir.¹⁶

Eklemler (Bitişken) Diller: Bu dillerde bir veya daha çok heceli köklere yapım ve çekim ekleri eklenir. Getirilen ekler kökle kaynaşmışlardır. Köke getirilen yapım ekleriyle yeni sözcükler, yeni kavramlar türetilir. Yeni ekler ulandığında kökte bir değişiklik olmaz. Türkçeye yabancı dillerden giren bazı sözcük köklerine de ekler getirilerek yeni sözcükler türetilir. Bu dile en güzel örnek Türkçedir. Ayrıca Altay dilleri, (Moğolca, Man-

11) Cündioğlu, Dücane, "Matbû' Türkçe Kur'an çevirileri ve Kur'an çevirilerinde yöntem sorunu- bir giriş denemesi", II. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı, Ankara, 1996, s. 210.

12) Kaya, Mehmet, "Bazı Meâller Çerçevesinde İ'râb Farklılıklarının Ayetlerin Anlamına Etkisi" Müttefekkir, Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, C. 1, S.1, s. 35.

13) Işık, Cemal, *Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 22.

14) Türk Dil Kurumu (TDK) *Türkçe Büyük Sözlük*, dil maddesi, TDK Yay., No: 525, Ankara, 2000. s. 89

15) Bilgegil, Kaya I, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 5.

16) Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, s. 6.

cu-Tunguz) küçük ayrımlarla Japonca; Ural dilleri (Fince, Macarca, Samoyetçe) ile bazı Asya ve Afrika dilleri bu gruba girer.¹⁷

Örnekler:

Göz – cü ‘gözcü’

Göz – lük - çü – lük ‘gözlükçülük’

Göz – le – mek ‘gözlemek’

Çekimli (Bükümlü) Diller: Büküm, sözcüğün çekimi sırasında kökün özellikle kökteki ünlünün değişmesidir. Değişikliğe uğrayan, sözcüğün kök durumudur. Çekim sırasında görülen değişikliklerle yeni sözcükler ve kavramlar ortaya çıkar.

Arapçada

(قَ وَّلَ / قَالَ) kâle *dedi* (geçmiş zaman)

(يَ قَ وَّلَ / يُقُولُ) yekûlu *der, söyler* (geniş zaman)

(قَ / قُلْ) kul *de, söyle* (emir)

Yukardaki örnekte eylem çekiminde sözcükte ünlüler değişmektedir. Eylem kökünde ‘â’ olan ünlü, geniş zamanda uzun ‘û’, emir kipinde kısa ‘u’ ya dönüşür.

Şiir – eşâr ‘şiiirler’, Âlim – ulemâ ‘bilginler’ vb.¹⁸

I. BÖLÜM

ARAPÇADA İSİMLER

1. Arapçada İsmın Tanımı

Arapçada isim, Varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. İsimlerle, karşıladıkları kavram ve nesnelere arasında çok sıkı bir ilgi vardır. Bunlar daima birbirlerini çağırır. Örneğin “kitap” sözü aklımızda hemen varlık olarak “kitap” nesnesini canlandırır.¹⁹ Ya da bir kitabı gördüğümüzde zihnimize hemen onu karşılayan isim gelir. Kavramlar için ise bu kadar belirgin bir ilişkinin varlığını söyleyemeyiz. Örneğin “dert” dendiğinde aklımızda bir nesne canlanmaz; ancak bunun insanı sıkıntıya sokan bir durum olduğu zihnimizde belirir.²⁰

17) Süleymaniye Yazma Eserler, İzmirlihakki13346, Nâim Hâzım Onat, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, s. 4.

18) Sancak, Yusuf, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, Aktif Yay., İstanbul 2008, s. 34.

19) Aksan, Doğan, *Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi*, AÜ, DTCF. Yayınları, Ankara, 1971. s. 94.

20) Demir, Nurettin-Yılmaz, Emine-Gencan, Tahir Nejat, *Türkçe Biçim Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2370, Ankara, 2013, s. 20.

2. Mu'reb İsimler

Mu'reb isimler, cümledeki konumuna göre değişiklik gösterebilen isimlerdir. Adı geçen değişiklik her zaman kelimenin sonunda olmaz, yapısı gereği bazı isimler bünyeelerinde değişir bazıları da sonundaki hareke ile değişirler.

Mu'reb isimlerin ref' hâli: Bu isimlerde aslolan (ُ) damme ile merfu' olmalarıdır. Ancak tesniye yani ikil isim (ل) elif, cemi müzekker-i sâlim ile beş isim (هـ) vav ile merfu' olurlar.²¹ Bunların dışında kalan diğer isimler ise damme (ُ) ile merfu' olurlar.

Merfu' isimler (Merfuât): Fâil, naibü'l-fâil, mübteda, haber, kâne'nin ismi, inne'nin haberidir.

Mu'reb isimlerin nasb hâli: Bu isimlerde aslolan (َ) fetha ile mansub olmalarıdır. Ancak tesniye yani ikil isimle cemi müzekker-i sâlim (هـ) yâ, beş isim (ل) elif, cemi müennes-i sâlim (ة) kesra ile mansub olurlar.

Mansûb isimler (mansubât): Mefûlü bih, mefûlü fih, mefûlü mutlak, mefûlü leh, mefûlü maah, (لـ) ile müstesna isim, hâl, temyiz, münâdâ, kâne'nin haberi ve inne'nin ismidir.

Mu'reb isimlerin cer hâli: Bu isimlerde aslolan (ِ) kesra ile mecrur olmalarıdır. Ancak tesniye yani ikil isim, cemi müzekker-i sâlimle beş isim (هـ) yâ, cemi müennes-i sâlim (ة) kesra, gayrı munsarîf yani çekimsiz isimler fetha ile mecrur olurlar.²²

3. Mebni İsimler

Mebni isimler, cümledeki konumuna göre sonundaki harekesi değişmeyen isimlerdir. Bu şekilde gelen isimlerin cümledeki konumu sıyâk ve sibaktan/öncesi ve sonrasından anlaşılır. Sadedinde bulunduğumuz ism-i mevsul konusu bu meselenin en belirgin örneklerindedir.

Mebni isimler: Arapçada i'rabı yani son harekesi değişmeyen mebni kelimelerin aldığı dört hareke çeşidi vardır: Sükûn, damme, fetha ve kesra. Dolayısıyla kelimenin son harekesi her zaman sükûn ise buna sükûn üzere, damme ise damme üzere, fetha ise fetha üzere ve kesra ise kesra üzere mebni denir.²³

21) Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2011, s. 15.

22) Hifnî Bey vd., *ed-Durûsu'n-Nahviyye*, C. IV., s. 53.

23) Hifnî Bey vd., *ed-Durûsu'n-Nahviyye*, C. I., s. 8; II. 26; C. III., s. 40.

4. İsm-i Mevsûller

Birleştirilmiş anlamında ismi mefûl kipinde bir isimdir. İsm-i mevsûl, marife/belirli²⁴ isimlerden biri olmanın yanında kendisine has yapısı olan bir isimdir. Has ve müşterek olmak üzere ikiye ayrılan bu isimler fonksiyonel olmaları için, kendilerinden sonra gelen ve sayı-cinsiyet bakımından bu isimlere uyan bir sıla cümlesi ile ‘âid zamirine ihtiyaç duyarlar.²⁵ Sıla cümlesi, ism-i mevsûlü tamamlayan ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Anlamı belirginleştiren sıla cümlesinin i’râbta mahalli yoktur demek, gereksizdir demek değildir. Sadece cümlenin öğelerinden biri değildir. İsm-i mevsûle sılası anlam olarak öge sayılışlar da Arapça gramerde sadece ism-i mevsûller öge sayılmışlardır. ‘Âid zamiri, sıla cümlesinden ism-i mevsûle dönen ve sayı-cinsiyet bakımından ona uyan bir zamirdir.²⁶

İsm-i mevsûl, Hint Avrupa dil gruplarında bulunan *relative clauses/relative pronouns* kavramına karşılık gelmektedir. Adı geçen yapı İngilizcede olsun Almancada olsun konuşmaya/yazıya akıcılık katan gramer kuralıdır. Örnek: *A women opened the door/Kapıyı bir kadın açtı. She was wearing a white dress/Kadın beyaz elbise giyiyordu.* Bu örneği, cümleleri birleştirerek yazabiliriz. *The women who was wearing a white dress opened the door/ Kapıyı, beyaz elbise giyen kadın açtı.*²⁷ İki cümlenin ayrı ayrı Arapçası: *الْمَرْأَةُ كَانَتْ تَلْبَسُ لِبَاسًا أبيضَ / فَتَحَتْ إِمْرَأَةٌ الْبَابَ* dir. Bu iki cümleyi birleştirdiğimizde *فَتَحَتْ الْبَابَ الْمَرْأَةُ الَّتِي تَلْبَسُ لِبَاسًا أبيضَ* şeklinde sıla cümlesi ile tek yapı haline getirmek mümkündür. İsm-i mevsûllere Türkçede zorlama bir ifade ile *o ki, öyle ki* gibi anlamlar verilse de genel itibarıyla yan cümleyi ana cümleye *-en, -an* ekleri ile bağlayan bir bağlaçtır²⁸. Cümlenin bağlacı değil de ana ögesi olduğunda yine *yapan, eden* şeklinde aynı eki alarak gelirler.

24) Ma’rife isimler: Özel isimler, zamirler, işaret isimleri, ism-i mevsûller, (ال) harf-i’t-ta’rif ile gelen isimler ve bunlardan birine muzâf olan isimlerdir. Adı geçen isimler, Türkçedeki belirli/bilinen isimlere karşılık gelmekte ve marife olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan isimlerdir.

25) İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ*, s. 112-122.

26) Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu’n-Nahviyye*, C. IV., s. 52.

27) www.dersimizingilizce.com/ingilizce-relative-clauses-who-which-that.html.
Erişim tarihi: 19.02.2016.

28) Işık, *Kelime ve Cümle Yapıları*, s. 45.

Tablo 2. İsm-i Mevsûl Tablosu

Has İsm-i Mevsûller	Müşterek İsm-i Mevsûller	Harf olan İsm-i Mevsûller
اَلَّذِيْنَ/اَلَّذَانِ-اَلَّذَيْنِ-اَلَّذِيْنَ	مَنْ - لِّلْعَاقِلِ	اَيُّ/اَلْ/اَلَّذُو/اَلَّذَا
اَلَّتِيْ/اَلَّتَانِ-اَلَّتَيْنِ/اَلَّتِيْ - اَلَّلَايِ-اَلَّلَوَاتِيْ	مَا - لِّلْعَبْرِ الْعَاقِلِ	

Tablo 2’de üç çeşit ism-i mevsûl şema halinde verildi. Has ism-i mevsûller, cinsiyet ve sayı temelinde diğerlerinden ayrılırlar. (اَلَّذِي) bir eril/müzekker isim, (اَلَّذَانِ-اَلَّذَيْنِ) iki ve (اَلَّذِيْنَ) ikiden fazla isim sayılırlar. (اَلَّتِي) dişil/müennes bir isim, (اَلَّتَانِ-اَلَّتَيْنِ) iki ve (اَلَّلَايِ-اَلَّلَوَاتِي) ikiden fazla isim sayılırlar.²⁹ Tesniye/ikil ism-i mevsuller bir istisna olarak ikil ismin i’râbını alırlar. Yani mu’reb olarak ref’/yalın halde elif, nasb ve cer halinde yâ ile gelirler.³⁰ Keza ikil isimde olduğu gibi izâfet/tamlama durumunda ismin sonundaki nûn harfi düşer.

Müşterek ism-i mevsûllerden (مَنْ) akıllı varlıklar, (مَا) akılsız ve cansız varlıkları ifade etmede kullanılırlar.³¹ Hem müşterek hem de harf olarak gelen (اَيُّ/اَلْ/اَلَّذُو/اَلَّذَا) ism-i mevsûllerin tekili, ikili, çoğulu, müzekker veya müennesi yoktur. Kendilerinden sonra gelen isimler ne olursa olsun onlar bir tek formatta gelirler.³²

II. BÖLÜM

KUR’ÂN-I KERİMDE İSM-İ MEVSULLER

Kur’ân-ı Kerîmde ism-i mevsûllerin hemen hemen bütün şekilleri mevcuttur. Bu bölümde, cümlede aldıkları pozisyon bakımından ele alınacak ve meallerde nasıl verildikleri araştırılmaya çalışılacaktır. Yukarıda geçtiği gibi, ism-i mevsûlün bir sıra cümlesi ile bu cümlede bulunan ‘âid zamiri ile gelmesi esastır. Bazen ‘âid zamiri açıkça gelmeyebilir,

29) er-Râcihî, *Et-Tatbîku’n-Nahviyyu*, s. 63-68.

30) İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ*, s. 115.

31) Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu’n-Nahviyye*, C. IV., s. 52.

32) Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, İfav Yayınları, İstanbul, 2014, s. 223-231.

bu durumda varmış gibi kabul edilir. Çünkü cümlenin anlamı ile direkt ilgili bir durum söz konusudur.³³

Meallerden örnek verilirken önce tam isimleri, daha sonraki örneklerde sadece kısaltmış baş harfleri verilecektir. Diyanet İşleri Meali (Dİ), Diyanet Vakfı Meali (DV), Elmalılı Hamdi Yazır Meali (EHY), Ali Fikri Yavuz Meali (AFY), Abdülbaki Gölpınarlı (AG) şeklinde verilecektir.

Bu konuda, meallerde ele alınacak ism-i mevsûllerin cümledeki konumu, ana veya yan öge oluşu önem kazanmaktadır.

1. Cümlenin Ana Öğeleri Olmaları

Arapçada cümlenin ana öğeleri, isim cümlesinde mübteda/özne ve haber/yüklem, fiil cümlesinde fiil ve fâil/öznedir. İsm-i mevsûlün tanımında da belirtildiği gibi, ikil/tesniyesi hariç bütün kipleri mebnidir. Dolayısıyla hangi i'râbı aldığı, cümlede ne olduğu takdîren belirlenecektir. Araştırmaya konu olan kavram isim sayıldığı için, fiil olmanın dışında diğer öğeleri temsil edebilir.

Fâil olan ism-i mevsûl: Fiil cümlesinin öznesi olan fâil, her zaman merfu'/yalın halde bulunmalı veya örnekte olduğu gibi mahallen merfu' sayılmalıdır.³⁴

هَلْ يَسْتَوِي لِّذَيْنِ يَعْلَمُونَ وَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

Örnek ayetin i'râbı: *Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*³⁵ Bu fiil cümlesinde (هَلْ) inkârî³⁶ soru harfî (يَسْتَوِي) yâ'nın üzerindeki takdiri damme ile merfu' muzârî', (لِّذَيْنِ) cemi müzekker ism-i mevsûl, sükûn üzere mebni mahallen merfu' fâildir. (يَعْلَمُونَ) i'râbta mahalli olmayan sıla cümlesidir. Cümledeki çoğul vâv'ı, cinsiyet ve sayı bakımından ism-i mevsûle uygun olmasından dolayı 'âid zamiri ve fâildir. İkinci fiil cümlesi (وَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) birinciye atıftır. Bu cümlede farklı olarak anlamı olumsuz yapan nefiy lâmi vardır.

Her iki sıla cümlesinde de meful alması gereken (يَعْلَمُونَ) fiilleri, sanki geçişsizmiş gibi meful almamışlardır. Kutsal kitabımızın edebî sanatlarından hazif/öge düşmesi yoluyla yapılan bu ifade tarzı; *bilenler neyi biliyor? Bilinmesi gereken her şeyi biliyorlar,*

33) Çörtü, *Sarf-Nahiv*, s. 232.

34) İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ*, s. 55; er-Râcihî, *Et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, s. 201; Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu'n-Nahviyye*, C. IV., s. 56; Çörtü, *Sarf-Nahiv*, s. 243.

35) 39/Zümer /9.

36) İnkârî soru: *Eşit olur mu? derken kesinlikle eşit değildir, demektir.*

bilmeyenler neyi bilmiyor? *Bilmeleri gerekli olan şeyleri bilmiyorlar*, şeklinde meful/ nesne takdir edilebilir.³⁷

Yukarıdaki ayet-i kerimedeki ism-i mevsûlü mealler genellikle doğru gramer anlamına uygun vermişler.

*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*³⁸ (AFY; Dİ; EHY)

*Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?*³⁹ (AG)

Kâne'nin ismi olan ism-i mevsûl: Merfuattan sayılan bu isimler de ism-i mevsûl şeklinde gelebilirler.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَ الْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

Örnek ayetin i'râbı: *Kitap Ehlerinden inkâr edenler ile Allaha ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi.* (Dİ)⁴⁰ (مَمْ) Olumsuzluk, cezm ve kalb/değiştiren harftir. (يَكُنْ) nâkıs fiil, meczûm muzâri', cezm alâmeti sükündür. (الَّذِينَ) ism-i mevsûl, mebni, mahallen merfu' (يَكُنْ)'nün ismidir. (كَفَرُوا) mâzi fiil, mebni ve vâv hem fâil hem de 'âid zamiridir. (كَفَرُوا) cümlesi ism-i mevsûlün sılasıdır, i'râpta mahalli yoktur. (مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ) mahzûf bir fiile bağlı car-mecrûr, hâl'dir. (الْكِتَابِ) muzafu ileyhidir. (و الْمُشْرِكِينَ) ma'tuftur, yâ ile mansûptur. (تَأْتِي) (تَأْتِي) 'nün haberi yâ ile mansûptur. (حَتَّى) gâye ve cer harfidir. (حَتَّى)'dan sonra gizli bir (أَنَّ) ile mansûp muzâri'dir. (هُمْ) mahallen mansûp mefulü bihtir. (الْبَيِّنَةُ), (تَأْتِي)'nin muahhar fâili merfu'dur.⁴¹

Kitap Ehlerinden inkâr edenler ile Allaha ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi. (Dİ)

Ehl-i Kitap (Yahûdilerle Hristiyanlar) ve müşriklerden (puta tapanlardan) o kâfir olanlar, kendilerine apaçık bir hüccet gelinceye kadar (üzerinde buldukları dinden) ayrılacak değillerdi. (AFY)

37) Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve Beyânuhu*, (I-X) el-Yemâne Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1992, C. VIII., s. 398.

38) Diyanet İşleri, Ali Fikri Yavuz, Celal Yıldırım.

39) Gölpinarlı, Abdûlbaki vd.

40) 98/Beyyine/1, Diyanet İşleri Meali.

41) Muhammed Hüseyin Selâme, *İ'rabu Cüz'ü 'Amme*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, Kâhire, 2006, s. 170; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 30. Cüz, s. 476; ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. X., s. 542; el-Bikâ'î, *Nazmü'd-Dürer*, 22. Cüz, s. 180; Sâlih el-'Useymîn, *Tefsîru Cüz'ü 'Amme*, s. 281.

Ehl-i kitap ve müşriklerden o küfredenler, infilâk edecek değildi gelinceye kadar kendilerine beyyine. (EHY)

Mealler, birbirinden farklı birer tarz geliştirmiş bulunmaktalar. (Dİ) *inkâr edenler*, (AFY) *kâfir olanlar*, (EHY) *küfredenler* şeklinde meal yapmışlar. İsm-i mevsûlün sırası fiil cümlesi olduğundan dolayı *inkâr edenler* meali daha doğrudur. Bunun nedeni, ortak bir sistemin ve güvenilir çeviri anlayışının olmayışı olabilir. Türkçe çeviri, eskileri bir kenara atmadan yeni gelişen dilbilim verilerini dikkate almak durumundadır.

Mübteda olan ism-i mevsûl: Mübteda, isim cümlesinin öznesi, merfu’yalın halde olması gereken cümle ögesidir.⁴² İsm-i mevsûl sadece bir bağlaç değil aynı zamanda temel cümle ögesi de olabilmektedir. Daha önce kısaca değinildiği gibi Hint-Avrupa dil grubunda *relative* kavramı önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda *relative* grubu isimler hem bağlaç hem de tam birer isim gibi fonksiyon icra edebilirler. İsm-i mevsûl de Arapçada aynı görevi yapabildiği için *relative*’i tam olarak karşılamaktadır. Bu örnekte cümlelin başında gelerek mübteda olmuştur.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَاهُمْ

Örnek ayetin i’râbı: *İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır.*⁴³ (Dİ) (الَّذِينَ) Mahallen merfu’ ism-i mevsûl ve mübtedadır. (كَفَرُوا) Mâzi fiil, mebni, sıla cümlesi ve fâili çoğul vâv’ıdır. (صَدُّوا) cümlesi, (كَفَرُوا) üzerine atıftır. (عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) car-mecrûr (وَ صَدُّوا) fiilene mütealliktir. (أَضَلَّ) mâzi fiil cümlesi mahallen merfu’ (الَّذِينَ) mübtedâ’sının haberidir. (أَضَلَّ) mâzi fiil, fetha üzere mebni, fâili gizli (هُوَ) zamiri o da Lafzatullâha döner. (أَعْمَاهُمْ) mefulü bih, fetha ile mansûbtur. (هُمْ) sükûn üzere mebni mahallen mecrûr muzafu ileyhtir. Ebu’l-Bekâ, bu ayetin başındaki (الَّذِينَ) ism-i mevsûlün mansûb olduğunu söylemiş, anlamın (أَضَلَّ الَّذِينَ) şeklinde olmasını gerektiğini savunmuştur.⁴⁴

İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır. (Dİ)

Kâfir olanların ve Allah yolundan dönenlerin bütün amellerini Allah, boşa çıkarmıştır. (AFY)

42) İbn Hişâm, *Katru’n-Nedâ*, s. 50; er-Râcihî, *Et-Tatbîku’n-Nahviyyu*, s. 94; Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu’n-Nahviyye*, C. IV., s. 87; Çörtü, *Sarf-Nahiv*, s. 252.

43) 47/Muhammed /1.

44) ed-Dervîş, *İ’rabu’l-Kur’ân*, C. I., s. 199; Bârutci, *el-Yakût*, s. 515.

Onlar ki küfretmekte ve Allah yolundan yüz çevirmektedirler, Allah amellerini boşa gidermektedir. (EHY)

Mealler bariz farklar içermekte ve ism-i mevsûle farklı anlamlar vermektedirler. (Dİ) *İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar*, (AFY) *Kâfir olanların ve Allah yolundan dönenlerin*, (EHY) *Onlar ki küfretmekte ve Allah yolundan yüz çevirmektedirler* şeklinde meal vermiş bulunmaktalar. (Dİ) mealı gramer açısından daha doğrudur. İkinci örnekte fiil cümlesi isim gibi tercüme edilmiş, üçüncü örnekte mâzi filele dikkat edilmiş ancak ism-i mevsûle *onlar ki* anlamı vererek ve sıla cümlesini haber yaparak bu günkü tercüme tekniklerine uymamıştır.⁴⁵

İsm-i mevsûller hakkında farklı görüşlerin olması, bu ismin mebni yani açık olmayan i'râb almasından ve değişik yorumlara uygun olmasındandır. Kısacası Arapça tefsir ve meallerde bile yüzde yüz fikir birliği yoktur. Buna rağmen Türkçeye çevirilerde birbirine zıt anlamların çıkması söz konusu değildir. Bizce, tefsir geleneğinin yanında gramer kuralları dikkate alınırca daha kaliteli meal ve tefsirler ortaya çıkabilir.

İsm-i mevsûl, bir kısım tefsir ve nahiv ulemasınınca sıfat olması gereken yerde bedel sayılmıştır. Buna gerekçe olarak ismin câmid/ türememiş çekimsiz olması gösterilmektedir.⁴⁶ ed-Dervîş, başta Zemahşerî, İbn Hâlûye, İbn Hişâm gibi dil ve tefsir âlimlerinin görüşlerini, aralarındaki görüş ayrılıklarını uzun uzun anlatarak en sonunda kendi görüşünü vererek noktayı koymuştur. Adı geçen bilginler birçok nahiv ve i'râb konusunu tartışmış, farklı görüşler ileri sürmüşler olsalar da bu farklılıkları meallerde görmek mümkün değildir. Bu yüzden inceleme konumuz önem arz etmektedir.

Haber olan ism-i mevsûl: Haber, isim cümlesinin yüklemidir.⁴⁷ Türkçede isim cümlesinin yüklemi sadece ad soylu sözcüklerden oluşurken, Arapçada cümle isimle başladıktan sonra yüklem türü önemli değildir. Ad soylu olabileceği gibi fiil ve zarf türü haber de getirilebilir. Aşağıda verilecek olan örneklerde haber, nekra/belirsiz gelmesi gerekirken ma'rife olarak gelecektir. Bunun nedeni, ism-i mevsûlün marife grubundan olması ve marife haberin/yüklem vurgu ifade etmesidir.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا أَمْنَا فَأَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَ قَنَا عَذَابَ النَّارِ/أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

*Onlar, amelleri, dünyada da ahirette de boşa gitmiş kimselerdir. Onların hiç yardımcıları yoktur.*⁴⁸ (Dİ)

45) İşler, Emrullah – Yıldız, Musa, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 35.

46) ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. I., s. 471.

47) İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ*, s. 50; er-Râcihî, *Et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, s. 94; Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu'n-Nahviyye*, C. IV., s. 87; Çörtü, *Sarf-Nahiv*, s. 252.

48) 3/Âl-i İmrân /22.

İşte bunlar, o kimselerdir ki, dünya ve ahirette yaptıkları ameller boşa çıkmıştır. Onların azabına engel olacak hiçbir yardımcıları yoktur.(AFY)

İşte bunlar, o kimselerdir ki, dünya ve ahirette yaptıkları ameller boşa çıkmıştır. Onların azabına engel olacak hiçbir yardımcıları olmayacaktır. (EHY)

Üç ayrı mealden alınan ifadeler, bir de i'râbla karşılaştırıldığında ism-i mevsûlün cümledeki yeri ve konumu anlaşılabilir. Gramer kaidelerine göre; amelleri *boşa giden* veya *gitmiş olan* olması gerekir. Mealler, Türkçede anlam bütünlüğünü sağlamak ve ifadeleri güzel yapmak uğruna buna dikkat etmedikleri anlaşılıyor. Bir de (أُولَئِكَ) işaret ismine (Dİ) *onlar* diye uzağa işaret etmiş gibi verirken diğerleri *bunlar* diyerek yakına işaret etmiş gibi kullanmışlardır. (Dİ), *onlar* şeklinde meal verdiği için daha doğru olabilir.⁴⁹

Örnek ayetin i'râbı I: (أُولَئِكَ) İsm-i işaret fetha üzere mebni mahallen merfu' mübteda, (الَّذِينَ) ism- mevsûl sükûn üzere mebni mahallen merfu' haber, (حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فِي) cümlesi sıra, (الَّذِينَ) 'âid zamiridir. (أَعْمَالٌ) zahir damme ile merfu' fâil, (هُمْ) muzafu ileyh mahallen mecrûr, (فِي الدُّنْيَا) car-mecrûr (حِطَّتْ) fiiline mütealliktirler. (وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ) cümlesi öncesine ma'tuftur.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَفِنَا عَذَابَ النَّارِ

(Bunlar), Rabbimiz, biz iman ettik. "Bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru" diyenlerdir. (Dİ)

O takva sahipleri yalvararak: "Ey Rabbimiz, biz iman ve itaat ettik, bizim günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru, derler. (AFY)

Onlar ki ya Rabbenâ derler: inandık iman getirdik; artık bizim suçlarımızı bağışla ve o ateş azabından koru bizleri. (EHY)⁵⁰

(Dİ) *ateş azabından koru" diyenlerdir,* (AFY) *cehennem azabından koru, derler,* (EHY) *ateş azabından koru bizleri* şeklinde meal yapmışlar. (Dİ) doğru bir şekilde hem ism-i mevsûlü hem de mübteda ile haberi dikkate almış, (AFY) ism-i mevsûlü görmemiş, (EHY) ism-i mevsûlü dikkate almadığı gibi cümleyi yüklemsiz/habersiz bitirmiştir.

Örnek ayetin i'râbı II: (الَّذِينَ) İsm-i mevsûl, fetha üzere mebni, mahallen merfu' mahzûf bir mübteda'nın (هُمْ) takdîren haberidir. Veya mahallen mansûb, mahzûf bir övgü ayetinin mefulü (أَمْدَحُ) konumundadır. Ya da mahallen mecrûr, bir

49) İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ*, s. 109; er-Râcihî, *Et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, s. 59; Hifnî Bey vd, *ed-Durûsu'n-Nahviyye*, C. IV., s. 51; Çörtü, *Sarf-Nahiv*, s. 219.

50) 3/Âl-i İmrân /16.

önceki ayetteki mecrûr ism-i mevsûlün sıfatı veya (لِّلَّذِينَ - الَّذِينَ) bedelidir.⁵¹ Diğer bir kaynak da bu son görüşü benimseyerek (لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا) 'ın sıfatı olduğunu haber vermektedir.⁵² (يَقُولُونَ) Muzâri' fiil nûn'un sübutu ile merfu' beş fiilden biri, vâv mahallen merfu' fâil, fiil aynı zamanda sıla cümlesi, i'râbta mahalli yoktur. (رَبَّنَا إِنَّا) (رَبَّنَا) Makûlu'l-kavl cümlesidir.⁵³ (رَبَّنَا) Nidâ/ünlem harfi düşmüş münâda'/ünlenendir. (إِنَّا) İnne ve ismi, (أَمَّا) cümlesi mahallen merfu' haberidir. (فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا) Cümlesinde (ف) sebep bildiren harftir. Çünkü iman etmek bağışlanmanın sebebidir. (اعْفِرْ) Dua anlamında emir fiildir. (لَنَا) car-mecrûr, (اعْفِرْ) fiiline mütealliktirler. (ذُنُوبَنَا) Mefulü bih fetha ile mansûbtur. (وَقَدْ عَذَابَ النَّارِ)'da (و) atf harfi, (ق) sonundan illet harfinin düşmesiyle mebni ve dua anlamında emir fiil, fâili gizli (أَنْتَ)'dir. (نَا) Mahallen mansûb, muttasıl zamir, birinci mefulü bih, (عَذَابَ النَّارِ) ikinci mefulü fethâ ile mansûb.⁵⁴

Âl-i İmrân (3/16). ayetinde (الَّذِينَ) ism-i mevsûlü birkaç değişik i'râb alabilmektedir. Bunun nedeni bu yapının mebni isimlerden olmasından dolayı ihtimalleri kabul etmesidir. Bu durum meallere de farklı şekillerde yansımaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, bu konuda ciddi tartışmalar mevcut olmakla birlikte bunu meallerde görme imkânı bulunmamaktadır.

2. Cümlelerin Yan Ögeleri Olmaları

Meful olan ism-i mevsûl: İsm-i mevsûller, cümlelerin ana ögeleri olabildikleri gibi yan öge de olabilirler. Sorunsuz bir tercüme veya meal yapmak için, önce cümlelerin ana ögelerini bulmalı daha sonra bunlara uygun yan ögeleri tespit etmelidir. Tercümede en önemli problem, Türkçe cümlelerde ism-i mevsûle karşılık gelen yan cümlelerin, ana cümleden önce gelmesi ve 'âid zamirine ihtiyaç hissetmemesidir. Aşağıda örnek olarak verilen ayet-i kerimede önce soru edatı hemze (أ), sonra fiil (رَأَى) ve en sonunda özne/fâil olan (ت) gelmektedir. (الَّذِي) ism-i mevsûlü mahallen mansûb mefulü bih,

51) ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. I., s. 471.

52) Muhammed Nûrî b. Muhammed Bârutci, *el-Yakûtu ve'l-Mercân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İ'lâm, Ammân, 2002, s. 60.

53) Makûlu'l-kavl: Sözüün söylenen, ifadenin tırnak içindeki kısmıdır.

54) ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. I., s. 473; Bârutci, *el-Yakût*, s. 60.

yani yan ögedir. (يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ) cümlesi sıla olduğundan i'râbta mahalli yoktur. Cümle dizilişine bakıldığında bütün öğelerin tam tersi yerlerde olduğu görülecektir.⁵⁵

رَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ

Örnek ayetin i'râbı: *Dini yalanlayanı gördün mü?*⁵⁶ Hemze (إِ) soru edatı, (رَأَيْتَ) sükûn üzere mebni mâzi fiil, (تِ) muttasıl ref' zamiri fâil, (الَّذِي) sükûn üzere mebni ism-i mevsûl, (يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ) sıla cümlesi, 'âid zamiri gizli, sıla cümlesi; (يُكَذِّبُ) merfu' muzâri' ref' alâmeti damme, (بالَّذِينَ) câr-mecrûr (يُكَذِّبُ) fiiline bağılırlar. (رَأَيْتَ) *gördün mü* fiili, (هَلْ عَرَفْتِ) bildin mi? anlamındadır.⁵⁷ Ayette geçen ism-i mevsûl, cümledeki fiilin birinci, mahzûf bir isim de ikinci mefulü yerine geçmektedirler.⁵⁸

Dini yalanlayanı gördün mü? (Dİ)

Gördün mü o dini tekzip edeni? (EHY)

Gördün mü, o hesap gününü inkâr edeni? (AFY)

(Dİ) *Dini yalanlayanı*, (EHY) *dini tekzip edeni*, (AFY) *hesap gününü inkâr edeni* şeklinde meal vermişler. Mealler her ne kadar Arapça cümle kuruluşuna uygun tercüme yapsalar da, en doğrusu Türkçe sözdizimini esas alarak meal yapmaktır. Dolayısıyla Diyanet Meali, doğru bir öge dizilişi vermiştir.

Car-mecrûr olan ism-i mevsûl: İsm-i mevsûller, nesne olarak gelebildikleri gibi tümleç şeklinde de gelebilmekteler. Arapçada bu ayırım net yapılmaktadır; harf-i cer almadan gelen nesnelere mefulü bih, harf-i cer alanlar ise car-mecrûr denmektedir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ

İnanıp sâlih ameller işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene –ki o Rablerinden gelen hakır- inananların ise Allah günahlarını örtmüştür ve hallerini düzeltmiştir. (Dİ)

55) Işık, *Kelime ve Cümle Yapıları*, s. 159.

56) 107/Mâ'ûn/1.

57) Hüseyin Selâme, *İ'râbu Cüz'ü 'Amme*, s. 203.

58) ed-Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, C. X., s. 595.

İman edip sâlih ameller işleyenlerin ve (Hz. Peygamber) Muhammed'e indirilene –ki, o (Kur'ân) Rableri tarafından gelen haktır. –iman edenlerin günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. (AFY)

İman edip salih amel işleyenlerin ve Rableri tarafından bir gerçek olarak Muhammed'e indirilen kitaba inananların, kötülüklerini Allah örter ve durumlarını düzeltir. (EHY)

İnananların ve iyi işlerde bulunanların ve Rablerinden gelen bir gerçek olan ve Muhammede indirilen şeylere iman edenlerinse yaptıkları kötülükleri örtmekte, gizlemekte ve hallerini düzene somaktadır. (Abdülbaki Gölpınarlı)

(Dİ) *İnanıp sâlih ameller işleyenlerin, (AFY) İman edip sâlih ameller işleyenlerin, (EHY) İman edip salih amel işleyenlerin, (AG) İnananların ve iyi işlerde bulunanların* şeklinde meal yapmışlar. (Dİ) fiil cümlesini dikkate almış, (AFY), (AG) ve (EHY) isim cümlesi kullanmıştır. Doğrusu genel olarak gramer kurallarına uyan (Dİ)'nin yaptığı meal olabilir.

Örnek ayetin i'râbı: Bu cümlemin benzeri, daha önce geçtiği için sadece konu ilgili kısmın i'râbı yapılacaktır. (وَ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ) Ayetin bu kısmında, (وَ) atf harfi, (آمَنُوا) damme üzere mebni mâzi fiil, fâili çoğul vâv'ı, (بِمَا) car-mecrûr (آمَنُوا) fiiline müteallik, (بِ) harfî cer, (مَا) ism-i mevsûl mahallen mecrûr, (نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ) ism-i mevsûlün sılası i'râbta mahalli yaktur.⁵⁹

Ayetin meal ve i'râbından anlaşılacağı gibi, ism-i mevsûlün anlama dâhil edilmesi, yan cümle ve ara cümlemin birbirinden ayrılarak anlaşılması hayli güç olduğu görülmektedir.

3. Bağlaç Olma Durumları

İsm-i mevsûllerin en belirgin özellikleri, ana cümle ile yan cümle arasında bağlaç olmalarıdır. Bu ismin Türkçede kelime karşılığı da bağlaçtır. Adı geçen isim sıfat, hâl, zarf ve bedel şeklindeki yan cümleleri ana cümleye bağlar. İsm-i mevsûl, sılası ile birlikte tek bir isim gibi değerlendirilse bile yine de cümledir.

Sıfat cümlesi olan ism-i mevsûl: Kendisinden önce öğeleri tamamlanmış bir cümlemin öğelerinden birini niteleyen cümlelerdir. Kur'ân-ı Kerim'de örnekleri çokça bulunan bir konudur. Arapçada kural olarak sadece ism-i mevsûl öge kabul edilse de anlam bakımından sılasından ayırmak mümkün değildir. Bundan dolayı aşağıdaki örnekte ism-i mevsûl sıfat cümlesi ile mevsûfu birbirine bağlamaktadır.

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

59) ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. I., s. 199; Bârutci, *el-Yakût*, s. 528.

Öyleyse kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan bu Beytin Rabbine ibadet etsinler!⁶⁰

Örnek ayetin i'râbı: Bu ayet-i kerimede, (ف) Açıklayıcı harftir. (لِيَعْبُدُوا) emir lâmi ile meczûm muzârî', cezm alâmeti nûn'un düşmesi, çoğul vâv'ı fâildir. (رَبِّ) mefulü bihtir. (هَذَا) muzâfu ileyh, (الْبَيْتِ), (هَذَا)'nın sıfat veya bedeli, (الَّذِي), (رَبِّ)'nin sıfatı, (أَطَعْتَهُمْ مِنْ جُوعٍ) sıla cümlesi, (أَطَعَمَ) mâzi fiil, (هُمْ) sükûn üzere mebni mahallen mansûb mefulü bih, (مِنْ جُوعٍ) car-mecrûr (أَطَعَمَ) fiiline mütealliktir, (وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ) sıla cümlesine atfedilen cümledir. (وَ) atıf harfi, (آمَنَ) mebni mâzi fiil, (هُمْ) sükûn üzere mebni mahallen mansûb mefulü bih, (مِنْ خَوْفٍ) car-mecrûr (آمَنَ) fiiline mütealliktir.⁶¹

Öyleyse kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan bu Beytin Rabbine ibadet etsinler! (CI)

Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Ka'be'nin) Rabbine ibadet etsin. (Dİ)

Kureyş kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine ibadet etsinler. (DV)

Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Ka'be'nin Rabbine ibadet etsinler. (Bekir Sadak)

(CI) açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan, (Dİ) açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan, (DV) açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan, (BS) açken doyuran ve korku içindeyken güven veren şeklinde meal vermişler. İsm-i mevsûl sılası ile birlikte tercüme edilmesi gerektiğinden hem harfi cerrin hem de fiilin dikkate alınması gereklidir. Dolayısıyla (CI) ile (DV) daha doğru bir meal yapmış sayılırlar. (Dİ) bir yerde harfi cerri dikkate almamış, (BS) ise düz fiil cümlesini hâl şeklinde meal yapmıştır.

Bu iki ayeti birbirine bağlayan (الَّذِي) ism-i mevsûlüdür. Çoğu mealde -en, -an şeklinde çevrilebilen bu yapıyı Türkçeye aktarırken yan cümlelere dikkat etmek gereklidir. Mushaflarda ayetlerin numaralandırılması bazen bu durumu bozabilmektedir. Kureyş surresinin 3. Ayetini 4. Ayetten ayırarak meal yapmak anlam düşüklüğüne neden olabilir.

60) 106/Kureyş/ 3-4.

61) ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'ân*, C. X., s. 591; Bârutci, *el-Yakût*, s. 610.

SONUÇ

Meallerde ism-i mevsûllerin çeviri problemi, bir bütün olarak hem dilbilim hem de tefsir ve Kur'ân ilimlerini doğrudan ilgilendiren bir konudur. Bu çalışmada yapılan ve yapılması teklif edilen başlıklar şu şekilde özetlenebilir:

1. Arapça olarak inen Allah kelâmı Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği dil bilinmeden ve ona vâkif olunmadan meal yapmak hatalı olur.
2. İsim konusu, mebni-mu'reb şeklinde ayırıma tabi tutulunca kolaylaşmıyor, aksine mebni isimlerin takdiri i'râb almaları farklı anlamlara gelebilmelerine neden olmaktadır.
3. İsm-i mevsûller, kendi başlarına bağımsız bir anlamı olmamakla birlikte sıla cümlesi ile beraber Kur'ân-ı Kerîm'de ismin alabileceği bütün pozisyonları alabilmektedir.
4. Nahiv ve tefsir tarihi boyunca i'râb tartışmaları yapılagelmiştir. Bu durum, Kutsal kitabımızın anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Çünkü dil mücizevî ve hayati bir yapıya sahip olduğundan durması veya durdurulması mümkün değildir ki düşünme de bu sayede gerçekleşir.
5. Türkçe mealler, Elmalılı Hamdi Yazır, Ahmet Hamdi Akseki gibi zatların açmış olduğu geleneği takip etmektedirler. Bu doğru olmakla birlikte yeni dilbilim çalışmalarından yararlanmak faydalı olacaktır.
6. Mealler yapılırken yazılmış olmak için olamamalı, bunları okuyacak özellikle genç nesillerin anlayacağı ve anlamada zorluk çekmeyeceği tarzda olmalıdır.
7. İ'râb konusuna yer yer değinildi ve örnek ayetlerin i'râbı yapıldı. Ülkemizde okutulan Arapça gramerin en iyi uygulama alanlarından biri de Kur'ân-ı Kerîm'in i'râbı olabilir.
8. İsm-i mevsûl olsun diğer gramer unsurları olsun meallerde dikkate alınmak durumundadırlar. Bu tür çalışmaların bir de dilbilim açısından incelenmesi faydalı olacaktır. Zorlama tercüme, anlaşılmaz ifadeler ve parantez içi ifadelerin ana metinden fazla olduğu mealler usandırıcı olabilmektedir.

Kaynakça

- Abduh er-Râcihî, *Et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrût, 2004.
- _____, *Et-Tatbîku's-Sarfiyyu*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrût, 2004.
- Aksan, Doğan, *Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi*, AÜ, DTCF. Yayınları, Ankara, 1971.
- _____, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK yayınları,
- Bilgegil, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- Cündioğlu, Düccane, “*Matbû' Türkçe Kur'ân çevirileri ve Kur'ân çevirilerinde yöntem sorunu- bir giriş denemesi*”, *II. Kur'ân Sempozyumu*, Bilgi Vakfı, Ankara, 1996.

- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Teknikleri*, İfav Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, *Sarf-Nahiv Edatlar*, İfav Yayınları, İstanbul, 2014.
- Demir, Nurettin-Yılmaz, Emine-Gencan, Tahir Nejat, *Türkçe Biçim Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 2370, Ankara, 2013.
- Ebu Abdillâh Bedruddîn Muhammed b.' Abdillâh b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (I-IV), Dâru't-Turâs, Kâhire, 2007.
- Fahruddîn el-Kubâde, “*el-Menheciyyetu fî İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*”, *Mecelletu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsati'l-'Arabiyye*, 5 ve 6. Sene, IX. sayı, Halep.
- Hifnî Bey Nâsif, Muhammed Bey Diyâb, Mustafa Tamûm ve Muhammed Bey Salih, *Kitabu'd-Durusi'n-Nahviyye* I-IV, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1911.
- İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, (Thk. M. Muhyiddîn Abdulhamîd), Beyrut, 1995.
- İşler, Emrullah – Yıldız, Musa, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Işık, Cemal, *Kelime ve Cümle Yapıları Bakımından Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.
- Kaya, Mehmet, “*Bazı Meâller Çerçevesinde İ'râb Farklılıklarının Ayetlerin Anlamına Etkisi*” *Mütefekkir*, Aksaray Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, S. I, Bahar 2014.
- Kızıklı, Zafer, “*Ebu'l-Esved ed-Du'elî'nin Arap Grameri Tarihindeki Yeri ve Önemi*”, *Dinî Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2006, C. 9, S. 25,
- Muhammed Nûrî b. Muhammed Bârutci, *el-Yakûtu ve'l-Mercân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İ'lâm, Ammân, 2002.
- Muhammed Hüseyin Selâme, *İ'râbu Cüz'ü 'Amme*, Dâru'l-Âfâki'l 'Arabiyye, Kâhire, 2006.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l- Meârif, Beyrût, 2009.
- Muhamed b. Muhammed es-Sunhaciyy b. Âcurrûm, *el-Âcurrûmiyye*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût, 2012.
- Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve Beyânuhu*, (I-X) el-Yemâme Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1992.
- Öztürk, Mustafa, “*Zerkeşî'nin Kaynakları- el-Burhân fî 'Ulûmi'l Kur'ân Üzerine Bir İnceleme*” *Ç.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi*, C. III, S. 2, Temmuz-Aralık 2003.
- Saîd el-Efgânî, *min Târîhi'n-Nahv*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2006.
- Subhî es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, Terc. M. Said Şimşek, Kitap Dünyası, Konya, 2008.

Süleymaniye Yazma Eserler, İzmirlihakki13346, Nâim Hâzım Onat, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944.

Sancak, Yusuf, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi*, Aktif Yay., İstanbul 2008.

Sarıçam, İbrahim – Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2014.

Türk Dil Kurumu (TDK) *Türkçe Büyük Sözlük*, dil maddesi, TDK Yayını, Ankara, 2000.

Velîd Hüseyin, *Nazariyyetü'n-nahvi'l-'arabiyyi fî da'vi taadüdi evcuhi't-tahlîli'n-nahviyyi*, Fedâât Yayınları, Amman, 2009.

Zeynüddîn Muhammed b. Bîr Ali b. İskender el-Birgivî (929-981), *İzhâru'l-Esrâr fi'n-Nahvi*, Dâru'l-Minhâc, Beyrût, 2010.